

АҲОЛИНИНГ ИЖТИМОЙ ФАОЛИЯТИДА ЭКОЛОГИК МАДАНИЯТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ**Пулатова Нигорахон Рахимжоновна,**

Фарғона давлат университети “ФАЛСАФА” кафедраси ўқитувчиси,

Пулатова Мархабо Рустамовна

Фарғона давлат университети талабаси

Аннотация: Мақолада аҳолининг ижтимоий фаолиятида экологик онг ва маданиятни шакллантиришнинг маънавий асослари кўрсатиб ўтилган.

Калит сўз ва иборалар: Экологик маданият, экологик онг, иқтисодий фаолият, шариат қонунлари, ижтимоий фаолият.

Аннотация: В данной статье показаны анализируется процесс формирования экологического сознания и культуры в социальной деятельности населения.

Ключевые слова и выражения: Экологическая культура, Экологическое сознание, экономические действие закон шариата, социальное действие.

Annatation: In this article the formation of ecological consciousness and culture in social action of population are indicated.

Key words and expressions: Ecological culture, ecological consciousness, economic action, social action, rules of shariat, social activity.

Жамиятнинг ривожланиши, мамлакатимизнинг иқтисодий тараққиёти кўп жиҳатдан таълим –тарбия тизими ва унинг ёшлар маънавиятига, уларнинг билим савиясини шаклланишига боғлиқдир. Таълим ва тарбиянинг дидактик бирлигига асосланган таълим жараёни ва унинг барча бўғинларида замон талабларига жавоб берадиган ёшларни тарбиялашда замонавий илмлар билан бирга маънавий кадрларни шакллантириш муҳим аҳамиятга эгадир.

Аҳолининг турли қатламларининг ижтимоий фаолияти жамият аъзоларининг эҳтиёжларидан келиб чиқади. Бу биринчи навбатда моддий эҳтиёжлар бўлиб инсон моддий эҳтиёжларини табиатдан олади ва таъминлайди. Табиатдан ўз эҳтиёжларига кўра яшаш воситаларини, манбаларини олиш жараёнида инсон бевосита ва билвосита табиатга таъсир кўрсатади. Мазкур жараён асрлар оша минглаб йиллардан буён давом этиб

келади ва бу давр ичида кўплаб табиий бойликлар инсон томонидан йўқ қилиб юборилди.

Табиатни бир бўлаги бўлган инсон шу табиат олдида ўз масъулиятини ҳис қила оладими, табиий бойликларини фақат фойдаланувчи манбаа сифатида эмас балки унинг ноёб жиҳатлари муҳофазага ҳам муҳтожлигини инсон тушуна оладими? Овчи ўз ўлжасини отаётганида шу нарсани ўйлайдими, ёки дарахт кесаётган одам уни ўрнига бошқасини ўстиришни ўз бўйнига оладими?. Биз аввало кишиларнинг ижтимоий – иқтисодий фаолиятида экологик муносабатларни шаклланишини экологик онгни

шакилланишига боғлиқ деб ҳисоблаймиз. Ижтимоий – экологик онг ижтимоий онгни муҳим таркибий қисми сифатида инсоннинг, умуман жамиятнинг табиатга бўлган муносабати ҳақидаги ижтимоий хис – туйғулар, фикр ва ғоялар қараш ва назариялар тизимидир. Ижтимоий тараққиётнинг турли босқичларида унинг мазмуни, шакилланиши ва ривожланиш даражаси турлича бўлади.

Ижтимоий – экологик онг мазмунан жуда бой ва кўп қирралидир. Акс эттириш даражасига намоён бўлиш шакли ва хусусиятларига кўра унинг назарийлашмаган, системалашмаган, ижтимоий психологик ва кундалик онг даражасига ажратиш мумкин. Ижтимоий экологик онгнинг назарийлашган қисмини муайян жамият унинг ижтимоий гуруҳ ва қатламларида мавжуд бўлган ижтимоий – экологик хис – туйғулар, кечинмалар, ижтимоий – экологик анъаналар, ҳулқ – атвор ва шунга ўхшаш ижтимоий – психологик элементлар ташкил этса, унинг назарийлашган томони ижтимоий – экологик ғоялар, қарашлар, назария ва таълимотлардан иборатдир.

Жамият аъзоларида ижтимоий – экологик онгни шакиллантириш мураккаб жараён бўлиб, қуйидаги вазифаларни ўз ичига олади. У кишиларни ўраб турган муҳит, табиатни севиш, уни ардоқлаш, поклигини сақлаш, ундан оқилона фойдаланиш руҳида тарбиялайди. Инсон ва муҳит, жамият ва табиатнинг ўзаро диалектик алоқадорлигини илмий тушуниш ва унга амал қилиш, бу ўзаро таъсир оқибатида юзага келган зиддиятларни бартараф этиш вазифаларини кўяди. Бундан ташқари у ноқулай ижтимоий – экологик ҳолатни олдини ола билиш бутун инсониятнинг мулки бўлган дунё мусаффолигини таъминлаш ва унинг бойликларидан ҳозирги ва келажак авлод манфаатларини ҳисобга олган ҳолда самарали фойдаланиш зарурлигини чуқур хис қилиш, умуман инсоният цивилизацияси табиий моддий негизларига дахлдор жаҳон жамияти муаммоларини ҳал этиш вазифаларини кўяди.

Ижтимоий – экологик онгнинг шакилланиши маълум даражада кишиларнинг турмуш шароитлари, яшаш тарзи ва ҳаётини тажрибалари замида объектив суръатда стихияли тарзда шаклана борган бўлса, жамият тараққиётининг кейинги босқичларида ижтимоий – экологик онгни шакилланишида таълим - тарбиянинг, субъектив омилларнинг роли ортиб борди. Ҳозирги шароитда аҳолининг иқтисодий фаолиятида ижтимоий – экологик онг ва маданиятни шакиллантириш ва ривожлантириш учун кишиларга табиатдан фойдаланишнинг илмий асосларини ўргатиш, табиат бойликларидан оқилона фойдаланиш зарурлиги тўғрисидаги, табиат тақдири учун инсониятнинг маъсуллиги ҳақидаги юксак хис – туйғуларни ифодаловчи ахлоқий жиҳатларни тарбиялаш лозим.

Ижтимоий – экологик онгни, маданиятни шакиллантиришда ҳалқ анъаналари ва урф – одатларини ҳам тарғибот қилиш катта аҳамиятга эгадир.

Жамият тараққиёти ишлаб чиқариш кучлари билан ишлаб чиқариш муносабатларини тубдан ўзгаришига олиб келади. Кишиларнинг иқтисодий фаолияти ижтимоий муносабатларни юзага келтиради. Бу муносабатлар кишиларнинг меҳнат қилиш жараёнидаги ўзаро муносабатларидан ташқари табиатга, унинг ресурсларига бўлган муносабатдан ҳам иборат бўлади. Бу муносабатлар негизида пайдо бўлган тежамкорлик, асраб – авайлаш, нобуд қилмаслик ёки ерни сифатини яхшилаш, уни ҳосилдорлигини орттиришга ҳаракат қилиш каби ҳолатлар туфайли экологик муносабатлар экологик маданиятга айланиб боради.

Аҳолининг иқтисодий фаолиятида экологик маданиятни шакиллантириш энг аввало табиий ресурсларни ишлаб чиқариш жараёнига тортишдан олдин йўлга

кўйилади. Табиий ресурслар тугалланадиган ва тугалланмайдиган ресурсларга бўлиниб тугалланадиган ресурсларнинг айрим турлари, масалан: ўрмонлар, ер, сув, айрим хайвон турлари тикланиши мумкин. Тугалланмайдиган ресурслар бу иқтисодий фаолиятда чегарасиз фойдаланиш мумкин деган хулосага олиб келмайди албатта. Табиий ресурсларга тўғри муносабатларни шакиллантириш, уларни нобуд бўлиши, атроф мухитни ифлослантириши ҳолатларини хис қилишни ва бу эса тизимга айланишини талаб этади.

Ижтимоий – экологик онгнинг шаклланиши маданиятимиз ва маънавиятимизнинг тарихий манбааларида акс этган. Ҳалқимизнинг энг қадимги ва муқаддас китобларидан бири “Авесто” да инсонларни табиатга бўлган муносабати ҳақидаги кўрсатмалари бир неча минг йиллар ўтсада, ҳозир ҳам теран мазмунга бойлиги билан намоён бўлади, жумладан зардуштийлик манбаларидан бирида , - “Тоғ жилғаларидан биттасини қуритган одам тангри душманидир” деб баён этилган [1.73].

Авестода табиат ва жамиятга бўлган ҳуқуқий муносабатлар ҳам баён этилиб, табиатга қарши жиноят: ер, сув, ҳаво, оловни асраш қоидаларини бузиш, ернинг унумдорлик ҳолатига қарамаслик, атроф – мухитни муҳофаза қилиш қоидадини, жамоат ва шахсий гигиенани бузмок, боғ – роғ, резаворга зарар етказмок, сувни исроф қилмок, бетартиб бутазор яратмок, дарахт ўтказмок каби жиноятларга тегишли жазо белгиланган. Шунингдек, ховуз, чашма ва ариқ бўйига мевали дарахт ўтказиш маън этилган, чунки бир дона мева сувга тушиб чириса, сувни исътемом қилган киши касалланиши мумкинлиги кўрсатиб ўтилган. Ариқ ёки ховуз лабига мол боғлаган одам 25 қамчи калтаклаш билан жазоланган. Қабристонлар учун сув хавзаларидан узоқроқ жойлар танланган.

Ҳозирги кунга келиб, атроф – мухит ва табиатни муҳофаза қилиш бўйича ҳар бир давлатни қонун ва қоидалари, ҳалқаро ҳуқуқий маъёрлар яратилган ҳолда унга амал қилмаслик ўз манфаатини қўшни давлатлар манфаатидан юқори қўйиш ҳолатлари, содир бўлмокда. Айниқса трансчегаравий сув манбааларидан фойдаланишда ҳалқаро ҳуқуқий маъёрлар бир ёқлама ҳолатда бузилмокда. Азалдан тарихи, дини, маданияти, урф – одатлари бир бўлган бир дарё соҳилида жойлашган ҳалқларнинг экологик онги ва маданиятининг ҳам ўзаро ҳамжихатлик тамойилларига амал қилишни тақозо этади.

Дин ва шариат қонунларининг намунаси бўлган Мухтасар китобида “Бир киши фойдасиз ернинг атрофини чегаралаб, тошлар билан ўраб қўйса, аммо уч йилгача ундан фойдаланмаса, яъни мазкур ерни яроқли қилмаса ҳоким у ерни иккинчи кишига олиб берур”, деган кўрсатмалар ёзиб қўйилган. [2.238].

Шунингдек, мазкур манбаада – “Агар сувни боғлаб тўхтатмаса ери сув ичмайдиган бўлса ҳам – сувнинг юқорисидаги киши сувни бўғиб тўхтатишдан манъ қилинади, илло шерикларининг розилиги билан тўхтатса дуруст бўлар”, - деган ибратли жумлалар ёзиб қўйилган [2.336].

Юқоридаги келтирилган манбаалар ҳалқимизнинг хатто узоқ ўтмиш даврларида ҳам ҳуқуқий экологик онг ва маданиятига эътиборлари ўсиб бораётганлигига қаратганлигини асослаб беради.

Бугунги кунда аҳолининг ижтимоий фаолиятида экологик маданиятни маънавий ва ҳуқуқий асослари етарли даражада намоён бўлмокда.

Мухим жихатлар шундан иборатки, аҳолининг экологик маданиятини ижтимоий фаолиятнинг турли соҳалари (таълим, тарбия, ишлаб чиқариш жараёни) да шакллантириш, экологик маданиятни юксак маънавий қадриятлар, миллий анъаналар, урф – одатлар ва ҳуқуқий асослар негизида ривожлантириш бугунги кунда халқимизнинг менталитетига, этноэкологик маданиятига мос жихатлар ҳисобланади.

Экологик онг эса жамият тараққиётининг барча босқичларида ривожланиб инсоният маънавиятининг бир қисмини ташкил этади.

Жамият аъзоларининг маънавияти, экологик муҳитга нисбатан унинг табиат олдидаги ҳуқуқ ва бурчларини белгилаб беради. Жамиятдаги ҳар бир фуқаро табиат бойликларидан давлатнинг қонунлари доирасида фойдаланиш билан бирга уни авайлаб асраш, тежамкорлик билан муносабатда бўлиш маъсулиятини ҳам унутмасликлари керак.

Мустақиллик йиллари табиатни муҳофаза қилиш ва ундан фойдаланиш бўйича республикада 30 дан ортиқ қонунлар ва қоидалар қабул қилинди, натижада халқимизнинг экологик саводхонлиги ортиб бормоқда. Ҳуқуқий экологик саводхонликни оммалаштиришда ташвиқот – тарғибот ишларини давр талаблари асосида олиб боришни тақозо этмоқда. Шу нуқтаи назардан экологик маданиятни юксалишида маънавият, маданият ва ҳуқуқий билимларни мутаносиблиги амалий аҳамият касб этади.

Экологик таълимнинг долзарблиги мамлакатимиз табиати, экотизимлари, атроф-муҳитни беқарорлик ва издан чиқишдан асраш, аҳолининг экологик маданиятини ошириш, ушбу ўта жиддий, ҳаётий масалаларга аҳолининг барча қатламлари, айниқса, ёшлар ҳисса кўшиши зарурлиги билан белгиланади.

Хулоса қилганда, бугунги кунда глобал экологик муаммоларнинг кенг кўлам касб этиши, иқлим ўзгариши билан боғлиқ вазиятлар инсониятни экологик муаммоларга қарши курашни янги форматга олиб чиқишини талаб этмоқда. Жаҳонда табиатдан ноқиллона фойдаланиш, атроф-муҳитнинг тозалигини бузилиши ҳам экологик барқарорликни ўзгартириб юбормоқда. Бу эса ҳар бир мамлакатда экологик барқарорликни таъминлаш стратегиясини ишлаб чиқишни ва экологик маданиятни шакллантиришни талаб этмоқда. Мана шундай вазиятда этноэкологик дунёқарашни шакллантириш халқларнинг табиатга онгли муносабати асосида шаклланган қадриятларидан экологик мувозанатни таъминлашда фойдаланиш вазифалари юзага чиқмоқда.

Ислохотлар даврида фойдаланилган адабиётлар:

1. Авесто. – Тошкент., 2001.
2. Мухтасар (жамият қонунларига қисқача шарҳ) Тошкент.: Чўлпон, 1994.
3. Гумелёв Л.Н. Этногенез и биосфера Землию. Л:Гидрометеоиздат,1990.